

Vokiečių ir lenkų recenzentų žvilgsnis į M. L. Rėzos parengtą lietuvių dainų rinkinį *Dainos* (1825)

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Martyno Liudviko Rėzos parengtas rinkinys *Dainos oder Litthausische Volkslieder* yra daugiausia recenzijų sulaukusi lituanistinė XIX a. knyga. Šiuo metu yra žinomos devynios recenzijos, išspausdintos 1825–1833 m., jas rašė žinomi intelektualai – Jacobas Grimmas, Johannas Wolfgangas von Goethe ir kt. Straipsnyje pristatomos penkios Lietuvoje dar nepublikuotos recenzijos ir trys informaciniai pranešimai, paskelbti prestižiniuose Prūsijos, Vokietijos ir Lenkijos mokslo ir meno žurnaluose Karaliaučiuje, Veimare, Štutgarte, Berlyne, Vienoje, Leipcige, Lvove, Getingene, iš jų pasirašyta tik viena recenzija – Fr. Höpker. Recenzantai lietuvių dainas vertino bendrame Europos tautų dainų kontekste, pabrėžė jų melodingumą, moralumą ir švelnumą, labiausiai vertino mitologines dainas ir raudas, pateikė svarstymų apie vokiečių užkariautą lietuvių tautą ir jos būdą, lietuvių kalbos ypatybes, įvertino parengėjo Rėzos nuopelnus. Straipsnyje taip pat pateikiama duomenų apie recenzijas ir pranešimus paskelbusius leidinius ir leidyklas, bandoma identifikuoti nepasirašiusius autorius.

RAKTAŽODŽIAI: lietuvių liaudies dainos, Prūsijos Lietuva, Martynas Liudvikas Rėza, recenzijos, anonsai.

Pirmąjį lietuvių dainų rinkinį¹ su vertimu į vokiečių kalbą, straipsniu ir komentarais parengė ir 1825 m. išleido Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza² (Martin Ludwig Rhesa, 1776–1840).

1 *Dainos oder Litthausische Volkslieder*, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa, Dr. d. Theol. und Phil., ordentl. Professor d. Theol. und Dir. des Litthausischen Seminars auf d. Universität zu Königsberg; nebst einer Abhandlung über die litthausischen Volksgedichte, Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1825.

L i e t u v i š k a s p a v a d i n i m a s: *Dainos, arba Litthausische Volkslieder*, surinko, išvertė ir greta su originalo tekstu išleido L. J. Rėza, teologijos ir filosofijos daktaras, ordinarinis teologijos profesorius ir Karaliaučiaus universiteto Lietuviškojo seminaro direktorius; pridėtas liaudies poezijos tyrinėjimas, Karaliaučius: Hartungo karališkoji spaustuvė ir leidykla, 1825.

2 Rėza buvo pakrikštytas dviem vardais – *Martynas Liudvikas*. Apie 1810 m. vardą *Martynas* jis pakeitė tautišku lietuvišku vardu *Gediminas* (*Jedemin*) ir savo knygas pasirašydavo *Ludwig Jedemin Rhesa*. Taip jis pasirašė ir dainų rinkinį – *L. J. Rhesa*.

1825–1827 m. dainynas buvo recenzuotas vokiečių ir lenkų spaudoje. Lietuvoje yra žinomos keturios recenzijos. Vieno autorius – garsus vokiečių filologas Jakobas Grimmas (1785–1863), jo recenzija išspausdinta 1826 m. Getingeno literatūriniam laikraštyje *Göttingische gelehrte Anzeigen*³. Dvi recenzijas parašė garsus vokiečių poetas Johannas Wolfgangas von Goethe (1749–1832): viena išspausdinta 1827 m. Štutgarte, žurnale *Ueber Kunst und Alterthum*⁴, antra – pomirtiniame jo *Raštų* rinkinyje 1833 m.⁵ Lietuvių kalba visas tris recenzijas publikavo Albinas Jovaišas⁶. 1993 m. Domas Kaunas Vokiečių valstybinėje bibliotekoje Berlyne rado ir paskelbė dar vieną *Dainų* rinkinio recenziją⁷. Ji nepasirašyta, išspausdinta Karaliaučiuje, spaustuvininko Georgo Friedricho Hartungo leistame laikraštyje *Preuss[ische] Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung*⁸.

Ambraziejus Jonynas 1989 m. paminėjo dar keletą nežinomų recenzijų, išspausdintų Vokietijoje, ir jas trumpai apibūdino⁹.

Šių eilučių autorė Vokietijos bibliotekose (Berlyne, Leipcige ir Frankfurte prie Maino) surado penkias Lietuvoje neskelbtas recenzijas ir tris nežinomus anonsus. Šie šaltiniai dabar publikuojami pirmą kartą.

TRYS DAINŲ RINKINIO ANONSAI

1825 m. pasirodžiusi Rėzos sudaryta lietuvių dainų rinktinė pirmiausia buvo anonosuota Karaliaučiuje, o netrukus – Veimare ir Štutgarte. Ši knyga, kaip ir Kristijono Donelaičio *Metai* (1818), išspausdinta Hartungo spaustuvėje, todėl recenzijos ir anonsai buvo skelbiami Hartungų leistame Karaliaučiaus karališkojo adresų biuro informaciniame biuletenyje *Königsberger Intelligenz-Zettel* („Karaliaučiaus puslapiai intelligentams“). Recenzija Donelaičio kūriniui išspausdinta 1818, Nr. 152,

3 *Göttingische gelehrte Anzeigen*: unter Aufsicht d[er] Akademie der Wissenschaften Göttingen, 1826, Bd. 2, Stück 104, Den 1. Julius, p. 1025–1033.

4 *Ueber Kunst und Alterthum*, sechsten Bandes erstes Heft, 1827, Stuttgart: in der Cotta'schen Buchhandlung, p. 345–346.

5 *Goethe's nachgelassene Werke*, sechster Band: *Auswärtige Literatur und Volkspoesie*, Stuttgart und Tübingen: in der Cotta'schen Buchhandlung, 1833, p. 364–367.

6 Albinas Jovaišas. „J. Grimo „Dainų“ recenzija laikraštyje „Göttingische gelehrte Anzeigen“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 10: *Lietuvių literatūriniai ryšiai ir sąveikos*: straipsniai, recenzijos, apžvalgos, archyvinė medžiaga, Vilnius: Vaga, 1969, p. 353–362; A. Jovaišas. „J. V. Getės „Dainų“ recenzija žurnale *Über Kunst und Altertum*“, in: *Ten pat*, p. 362; A. Jovaišas. „Dainų“ recenzija, paskelbta J. V. Getės „Raštuose“, in: *Ten pat*, p. 363–365.

7 Domas Kaunas. *Donelaičio žemės knygiai*: bibliofilijos apybraižos, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 133–134.

8 *Preuss[ische] Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung*, 1825.IX.3, Nr. 106, p. 1392.

9 Ambraziejus Jonynas. *Liudovikas Rėza tautosakininkas*, (ser. *Kalba ir žmonės*), Vilnius: Mokslo, 1989, p. 63–68.

p. 2242–2243, *Dainų* rinkinio anonsas – 1825, Nr. 215, p. 1915. Tikėtina, kad ir recenziją, ir pranešimą parengė pats spaustuvininkas.

Hartungų spaustuvė veikė 1745–1934 m., ji turėjo karališkosios ir universiteto spaustuvės privilegiją, buvo viena moderniausių bei pajėgiausių spaustuvių Rytų Prūsijoje, leidusi knygas ir smulkius spaudinius įvairiomis kalbomis: vokiečių, lietuvių, lotynų, lenkų, latvių ir kt. Hartungo spaustuvė atliko didelį lietuviškos raštijos sklaidos darbą. Joje išspausdintas Pilypo Ruigio žodynas ir jo lietuvių kalbos tyrimas (1747 ir 1745), Povilo Ruigio gramatika (1747), Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika (abu 1800), Gotfrydo Ostermejerio gramatika (1791). Išleista ir Rėzos parengtų darbų: be minėto Donelaičio kūrinio ir *Dainų* rinkinio, čia išspausdintas pasakėčių rinkinys *Aifópas arba Páfakos* (1824), filologiniai veikalai *Geschichte der litthauischen Bibel* („Lietuviškosios Biblijos istorija“, 1816) ir dviejų dalių veikalas *Philologisch-kritische Anmerkungen zur litthauischen Bibel* („Filologinės kritinės pastabos lietuviškajai Biblijai“, 1816 ir 1824).

Pranešime informuojama apie pasirodžiusią naują knygą ir jos kainą. Nuorodos, kur dar, be Hartungo knygyno, galima įsigyti leidinį, nėra. Manytina, kad *Dainų* rinkinį Karaliaučiuje platino tik Hartungas.

Antrasis anonsas išspausdintas Veimare, žurnale *Journal für Literatur, Kunst, Luxus und Mode* („Literatūros, meno, prestižo ir madų žurnalas“), skyrelyje *Miscelle* (Įvairenybės), 40. Jahrgang (1825), Nr. 80, 4. October, p. 648. Karaliaučiaus spaustuvininkas Hartungas bendravo su Vokietijos intelektualais, tad apie naująjį leidinį galėjo pats informuoti mokslo ir literatūros žurnalus, taip pat ir garsiuosius Veimaro leidėjus.

Šis žurnalas buvo leidžiamas 1786–1827 m. ir iš pradžių vadinosi *Journal der Moden*. Jį įsteigė Veimaro leidėjas Friedrichas Justinas Bertuchas kartu su žinomu dailininku Georgu Melchioru Krausu. Tai buvo prestižinis madų žurnalas, informavęs apie naujausias drabužių madas ir stilių Europos sostinėse, su gausiomis spalvotomis vario raižinių iliustracijomis. Jis buvo leidžiamas kas mėnesį, 30 lapų apimties ir turėjo apie 25 tūkstančius nuolatinių skaitytojų. Vėliau žurnalo turinys įvairėjo, buvo spausdinami straipsniai apie teatrą, architektūrą, muziką, techniką ir politiką. Keitėsi ir pavadinimas – paskutiniaisiais leidimo metais jis vadinosi *Journal für Literatur, Kunst und geselliges Leben* („Literatūros, meno ir visuomenės gyvenimo žurnalas“). Leidinį daugelį metų redagavo Stephanas Schütze.

Šiame pranešime trumpai apibūdinamas liaudies dainos žanras ir pristatomi trijų tautų dainų rinkiniai. Pirmasis – Leipcige 1825 m. išleistas pracūzų rašytojo ir literatūros istoriko Claudio Faurielio parengtas ir Wilhelmo Müllerio į vokiečių kalbą išverstas naujųjų graikų dainų rinkinys¹⁰. Antrasis – Karaliaučiuje tais pačiais metais

10 *Neugriechische Volkslieder*, gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, übersetzt von Wilhelm Müller, Leipzig: Leopold Voss, 1825.

išspausdintas Rėzos parengtas ir išverstas lietuvių dainų rinkinys. Trečiasis – ne-trukus išeisianti austrų dainų rinktinė. Jos parengėjas nenurodytas. Austrų liaudies dainų istorijoje užfiksuota, kad Muzikos bičiulių draugijos sekretorius Josephas von Sonnleithneris, inicijavęs austrų liaudies dainų rinkimą, 1819 m. Vienoje parengė pirmąjį rinkinį, kuriame sudėtos dainos vokiečių kalba iš visos Austrijos imperijos. Tačiau Veimaro autorius mini dar tik rengiamą dainų rinkinį, o jo kol kas nepavyko identifikuoti. Galbūt tai pakartotas Sonnleithnerio dainų rinkinio leidimas? O gal toks rinkinys visai nebuvo išspausdintas?

Trečiasis anonsas pasirodė Štutgarte, žurnale *Ueber Kunst und Alterthum* („Apie meną ir senovę“), skyrelyje *Kurze Anzeigen* (Nuorodos), 1826, Bd. V, Heft 3, p. 190–191.

Žurnalo pirmtakas buvo vaizduojamajam menui skirtas tęstinis leidinys *Propyläen* („Vartai į Akropolį“), kurį 1798–1800 m. leido Goethe su bičiuliu, dailininku ir meno istoriku Johannu Heinrichu Meyeriū, jame bendradarbiavo Friedrichas Schilleris, Wilhelmas von Humboldtas, Johannas Peteris Eckermannas ir kt. Žurnalas, kaip rodo jo pavadinimas, propagavo antikos estetinius idealus ir klasicizmo idėjas. Iš jo išaugo meno kritikos ir kultūros politikos žurnalas, skirtas intelektualams, *Ueber Kunst und Alterthum*. Jį Goethe leido nuo 1816 m. iki mirties ir daugiausia jam rašė pats. Pirmasis tomas išėjo pavadinimu *Ueber Kunst und Alterthum in den Rhein und Mayn Gegenden*, žurnalas buvo leidžiamas nereguliariai, iš viso pasirodė šeši tomai po tris sąsiuvinius. Iš pradžių jis buvo regioninis, vėliau peržengė krašto ribas ir tapo tarptautiniu kultūros ir meno žurnalu. Paskutinis sąsiuvinis išėjo po Goethe's mirties, jį pasirašė „Grupė Veimaro meno bičiulių“.

Pranešime Goethe atsiprašo skaitytojų, kad vėluojant žurnalo pasirodymui pavėluotai praneša apie tris jau 1825 m. išspausdintus dainų rinkinius, vadindamas juos puikiomis dovanomis vokiečių poezijai. Tai serbų dainos, išverstos Talvj¹¹, švedų dainos, išverstos Amalie von Helwig¹², ir Rėzos parengtas rinkinys, kurį Goethe vadina *latvių* dainomis. (Anksčiau Veimaro laikraštyje buvo pristatyti kiti du dainų rinkiniai – naujųjų graikų ir austrų – ir minėtas Rėzos *lietuvių* dainų rinkinys.) Šioje žinutėje didysis poetas atskleidė savo požiūrį į įvairių tautų liaudies poeziją, laikydamas ją vienos, tikrosios literatūros neatskiriama dalimi, tikrojo talento išraiška. Šią mintį Goethe vėliau išplėtojo apie 1828 m. rašydamas recenziją lietuvių dainų rinkiniui, išspausdintą pomirtiniame *Raštų* rinkinyje.

.....

11 *Volkslieder der Serben*, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj, Halle: Renger'schen Buchhandlung, 1825.

12 Tokio rinkinio, išspausdinto 1825 ar 1826 m., rasti nepavyko. Yra žinomas vėlesnis švedų liaudies dainų rinkinys: *Schwedische Lieder aus Axel und Frithiof in Musik gesetzt und ihrer königlichen Hoheit der Prinzessin Wilhelm von Preussen unterthänigst zugeeignet von Caroline Ridderstolpe*, Übers. Ludof Gottfried Schley, Anna Amalie von Helwig, Stockholm: [von eigenem Verlag], 1829.

PENKIOS NEŽINOMOS DAINŲ RINKINIO RECENZIJOS

Rėzos *Dainų* rinkinį sutiko devynios recenzijos. Pirmoji išspausdinta 1825 m. Karaliaučiuje, kitame Hartungo leistame laikraštyje *Koenigl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung* („Karališkosios Prūsijos valstybės, karo ir taikos laikraštis“)¹³, 1826 m. pasirodė net trys recenzijos – Vokietijoje (Berlyne ir Getingene¹⁴) ir Austrijoje (Vienoje), trys recenzijos – 1827 m. Vokietijoje (dvi Leipcige ir viena Štutgarte¹⁵), 1829 m. – Lenkijoje (Lvove) ir 1833 m. – Štutgarte¹⁶. Šiame straipsnyje pristatome penkias dar Lietuvoje nepublikuotas recenzijas.

Berlyno recenzija išspausdinta 1826 m. literatūriniame žurnale *Der Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz* („Pašnekovas, arba Puslapiai dvasiai ir širdžiai“), 10. Jahrgang (1826), Freytag, den 17. Februar, 27stes Blatt, p. 136; Sonnabend, den 18. Februar, 28stes Blatt, p. 140; Montag den 20. Februar, 29stes Blatt, p. 144; Beilage zum 29sten Blatte, p. 145–147.

Šios recenzijos autorius yra pasirašęs – Fr. Höpker. Apie jį žinoma tiek, kad turėjo teisininko išsilavinimą, dirbo Berlyne, o vėliau persikėlė į Mindeną (Vestfalijos žemė) ir tarnavo teismo asesoriumi. Iš recenzijos paantraštės matyti, kad 1825 m. Höpkeris literatūrinės draugijos posėdyje Berlyne apie Rėzos parengtą lietuvių dainų rinkinį perskaitė pranešimą, kurio pagrindu vėliau parašė šią recenziją. Recenzentas nenurodė draugijos pavadinimo, tačiau tai galėjo būti Vestfalijos istorijos ir senovės draugija (*Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens*), kurios nariu buvo recenzentas. Draugijoje dalyvavo įvairių mokslo ir visuomeninio gyvenimo sričių atstovai, tarp jų ir žinomi mokslininkai Jakobas ir Vilhelmas Grimmiai. Šis lietuviško leidinio sklaidos faktas rodo, kad Rėzos parengtas dainynas buvo aptarinėjamas ir vertinamas Vokietijos mokslininkų ir literatų bendruomenėse.

Populiarių žurnalą *Der Gesellschafter* 1817–1848 m. leido Friedrichas Vilhelmas Gubitzas, žinomas vokiečių grafikas, rašytojas, teatro kritikas, Berlyno meno akademijos profesorius. Be šito, jis įvairiu metu leido dar keletą kitų žurnalų, skirtų literatūrai, teatrui, muzikai: *Gaben der Milde* (1817–1818), *Jahrbuch deutscher Bühnenspiele* (1832–1866), *Monatsschrift für Dramatik, Theater, Musik* (1846–1848) ir kt. Žurnale *Der Gesellschafter* buvo publikuojami Heinricho Heine’s ir kitų garsių vokiečių poetų eilėraščiai.

13 *Koenigl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung*, 1825.IX.3, Nr. 106, p. 1392; publikaciją žr. D. Kaunas. *Min. veik.*, p. 133–134.

14 *Göttingische gelehrte Anzeigen*: unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften, Bd. 2, 104. Stück, Den 1. Julius, 1826, p. 1025–1033; publikaciją žr. A. Jovaišas. „J. Grimo „Dainų“ recenzija laikraštyje „Göttingische gelehrte Anzeigen“, p. 353–362.

15 *Ueber Kunst und Alterthum*, Von Goethe, sechsten Bandes erstes Heft, Stuttgart: in der Cotta’schen Buchhandlung, 1827, p. 345–346; publikaciją žr. A. Jovaišas. „J. V. Getės „Dainų“ recenzija žurnale *Über Kunst und Altertum*“, p. 362.

16 *Goethe’s nachgelassene Werke*, sechster Band: *Auswärtige Literatur und Volkspoesie*, p. 356–359; publikaciją žr. A. Jovaišas. „Dainų“ recenzija, paskelbta J. V. Getės „Raštuose“, p. 363–365.

Recenzija Rėzos *Dainų* rinkiniui buvo spausdinama keturiuose leidinio numeruose. Höpkeris apžvelgė lietuvių liaudies dainų publikavimo istoriją, primindamas palankų vokiečių dramaturgo Gottholdo Ephraimo Lessingo įvertinimą, kuriuo lietuvių dainos pirmą kartą pristatytos Europai¹⁷. Remdamasis Rėzos teiginiais iš dainyne išspausdinto „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimo“¹⁸ (toliau – „Tyrinėjimas“) recenzentas atskleidė skaitytojui lietuvių kalbos ir jos stiliaus ypatumus, lietuvių liaudies dainų emocionalumą, paprastumą, nuoširdumą, žaismingumą ir subtilumą, o ypač – moralumą.

Lietuvių dainas recenzentas vaizdžiai vadino *laukinėmis rožėmis tarp išpuoselėtų gėlių*. Jis labiausiai vertino seniausias mitologines dainas su jose minimais lietuvių dievais: *Perkuns, Laima, Bangputtys Silla-Radikis, Žemina, Giltine* ir kt. Kalbėdamas apie Rėzos vertimą į vokiečių kalbą recenzentas kritiškai pastebėjo, kad vertimas ne menišką, o skrupulingai tikslus, ir nemokantis lietuvių kalbos skaitytojas nepajus originalo dvasios. Ar recenzentas pats mokėjo lietuvių kalbą, sunku pasakyti, kol apie šį asmenį nerasta daugiau duomenų. Höpkeris lietuvių dainas laikė tautos dvasios išraiška ir jas taip charakterizavo: baladės (raudos, apdainuojama nelaiminga meilė); poetiškos dainos su ryškia kulminacija (atsisveikinimo, karo dainos); meilės dainos; lyriškos dainos; uždegančios karo dainos; humoristinės dainos, kuriose veikia paukščiai ir žvėrys. Recenzentas keletu taupių žodžių atskleidė savo požiūrį ir į Prūsijos lietuvių istoriją: *Atrodo, tauta nėra pamiršusi, kad protėviai buvo pavergti, ir nuo to laiko varžomas ir niekinamas jos dvasinis gyvenimas, tačiau ji, toli gražu, nereiškia jokių priekaištų, tik su švelnia ironija gaudžiai liūdnose dainose išdejuoja savo skausmingus prisiminimus*. Tokia „dejone“ recenzentas laikė dainą apie visų baidomą paukštelį (*Vieversėlis*). Recenzijoje perspausdinta devyniolika įvairaus turinio lietuvių dainų iš vokiškosios dainyno dalies.

Kita recenzija išspausdinta 1826 m. Vienoje, austrų kultūros ir madų žurnale **Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode** („Vienos meno, literatūros, teatro ir madų žurnalas“), skyrelyje *Literatur*, Di[e]nstag, den 20. Juny (1826), Nr. 73, p. 585–587; Nr. 74, p. 594–595; Nr. 75, p. 601–602.

Žurnalas ėjo 1816–1849 m. ir buvo vienas solidžiausių to meto Austrijos sostinės kultūros žurnalų. Jį įsteigė austrų pramonininkas ir žurnalistas Johannas Schickhas ir vokiečių-austrų rašytojas ir žurnalistas Wilhelmas Hebenstreitas. Schickhas buvo populiarios mokslinės-literatūrinės *Eстетikos enciklopedijos* autorius, artimas Ludwigo van Beethoveno bičiulis. Iš pradžių žurnalas vadinosi *Wiener Moden-*

17 *Briefe, die neueste Literatur betreffend*, Ilter Theil, Nr. 19, 1759, Berlin: bey Friedrich Nicolai, p. 241–242.

18 Tai Rėzos straipsnis-studija, įdėtas rinkinio pabaigoje: „Betrachtung über die litthauischen Volkslieder“, in: *Dainos oder litthauische Volkslieder gesammelt...*, p. 324–355.

Zeitung und Zeitschrift für Kunst, schöne Literatur und Theater, nuo 1817 m. – *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*. Pradėtas leisti du kartus per savaitę, vėliau išeidavo penkiais savaitiniais numeriais. Žurnale buvo rašoma apie Franzo Schuberto ir Beethoveno koncertus, kai kurie jų kūriniai čia publikuoti pirmą kartą. Mados istorijos požiūriu itin vertingos buvo žurnalo iliustracijos, jas kūrė žinomi dailininkai.

Recenzentas pasirašė: Bg. Į šį žurnalą rašę autoriai turėjo savo identifikacijos kodus – raides, kituose žurnaluose autoriai pasirašydavo skaitmenimis, kriptonimais ir pan. Šio asmens nustatyti nepavyko. Iš teksto matyti, kad autorius labai domėjosi senąja prūsų ir lietuvių istorija, literatūra ir net archeologija. Mitologinių dainų išlikimą Prūsijoje iki naujausių laikų jis aiškino vėlyvo krikščionybės įvedimo Žemaitijoje aplinkybėmis, taigi Prūsijos ir etninės Lietuvos lietuvius jis, kaip ir Rėza, laikė viena tauta. Recenzentas įžvelgė įvairių tautų mitologijos paralelių ir lietuvių dainas analizavo pasaulio liaudies dainų kontekste: lietuvių *Laimą* lygino su serbų *Wile*, skandinavų *valkirijomis*, germanų *valledomis*, aptarė simbolių, spalvų ir skaičių reikšmę įvairiose tautose. Apibūdindamas lietuvių dainas recenzentas kartojo Rėzos „Tyrinėjimo“ mintis apie deminutyvų reikšmes, švelnias, elegiškas ir žaismingas melodijas, dainų dorovingumą. Pats kritikas labiausiai vertino tekstų autentiškumą, kurį įžvelgė lygindamas lietuvių dainas su išspausdintomis vokiečių ir serbų dainomis, jas įtarė esant padailintomis literatūros žinovo plunksna. Daug dėmesio autorius skyrė lietuvių dainų eilėdarai. Ją „Tyrinėjime“ išsamiai buvo aprašęs pats Rėza ir pateikęs aštuonias schemas su lietuviškų citatų pavyzdžiais. Recenzentas pateikė šios analizės santrauką su tais pačiais, tik vokiškojo vertimo pavyzdžiais.

Pabaigoje autorius pridėjo šešias lietuviškas dainas iš vokiškosios rinkinio dalies. Tai dvi mitologinės, trys lyrinės dainos ir viena daina–mįslė.

Dar viena recenzija išspausdinta Leipcigo literatūriniame laikraštyje *Leipziger Literatur-Zeitung*, skyrelyje *Ausländische Dichkunst* (Užsienio poezija), Nr. 278, Am 1. des Novembers, 1827, p. 2220–2222,

Šį laikraštį 1812–1834 m. leido įmonė *Breitkopf & Härtel*. Bernhardas Christianas Breitkopfas buvo vokiečių spaustuvininkas, o Gottfriedas Christophas Härtelis turėjo teisininko išsilavinimą, vokiečių kultūros istorijoje jis žinomas kaip populiaraus muzikai skirtą laikraščio *Allgemeine Musikalische Zeitung* steigėjas (1798) ir redaktorius, taip pat muzikos kūrinių leidėjas, išspausdinęs Franzo Josepho Haydno, Ludwigo van Beethoveno, Georgo Friedricho Händelio, Johanno Sebastiano Bacho, Wolfgango Amadeus Mozarto ir kitų kompozitorių kūrinių. Įmonė *Breitkopf & Härtel*, įsteigta 1723 m., veikia iki mūsų dienų ir yra seniausia specializuota muzikos kūrinių leidykla pasaulyje.

Recenzijos autorius – nepasirašęs. Tai galėtų būti asmuo, ankstesniame to paties laikraščio numeryje¹⁹ recenzavęs Donelaičio *Metus*, Samuelis Bogumilas Lindė²⁰.

Recenzijoje pateikiama trumpa lietuvių dainų publikavimo istorija iš Rėzos „Ty-rinėjimo“, kartojama ir garsioji Lessingo citata. Kaip ir kiti kritikai, šis recenzentas labiausiai vertino seniausias tautų dainas, o sukurtąsias naujaisiais laikais laikė tik *blankiu aidu*. Autorius pastebėjo, kad skaitydami rinkinį vienu kartu galime neįžvelgti tikrosios jo vertės dėl perdėto lietuvių dainų kuklumo ir tų pačių vaizdų ar minčių pasikartojimo, todėl patarė skaityti tekstus pasirinktinai. Be to, recenzento manymu, parengėjas galėjo griežčiau atrinkti į rinkinį dedamas dainas. Vertindamas Rėzos vertimą, daug priekaištų neturėjo, tik atkreipė dėmesį, kad dainose pavartotas pasenęs vokiškas žodis *Quindel* (taip Rėza išvertė liet. žodį „girnelės“), o dainoje *Žvirblytis* – netaisyklinga vokiško veiksmažodžio forma *sie saasten* (liet. „suriogli-no“). Recenzijos pabaigoje pridėtas recenzentui labiausiai patikusios dainos *Berne-lio raudojimas* vokiškas fragmentas.

Įdomi viena aplinkybė. Recenzentas priekaištavo, kad dainų komentaruose nepaaiškintas lietuviškas žodis *Marginne* ir siūlė pakeisti netaisyklingos darybos žodį *Neerunger*. Tačiau pažvelgę į rinkinį matome, kad tos klaidos – jau ištaisytos! Žodis *Marginne* („per petį užsimetama didelė skara“) paaiškintas paskutiniame komentare (p. 322), o *Neerunger* pakeistas į *Nehrung*. Bet kodėl tas vietas vis dar siūlė taisyti recenzentas? Galbūt Rėza prieš spausdindamas rinkinį „apsidraudė“ ir iš anksto konsultavosi su vokiečių filologais (ir būsimuoju recenzentu iš Leipcigo), o atiduodamas rankraštį spaustuvininkui dar spėjo ištaisyti nurodytas klaidas. Juk liaudies dainų rankraštį Rėza 1820 m. buvo nusiuntęs ir Goethei į Veimarą. Vis dėlto veiksmažodžio formą *sie saasten* Rėza vertime paliko.

Leipcige išspausdinta ir kita recenzija literatūriniame laikraštyje *Blätter für literarische Unterhaltung* („Literatūrinių pokalbių puslapiai“), 18. März (1827), Nr. 61, p. 241–243, erster Band Januar-Juli, 13. März, Dienstag.

Šis leidinys buvo spausdinamas Brockhauso spaustuvėje. Jis išaugo iš savaitraščio *Literarisches Wochenblatt*, kurį 1818 m. įsteigė Augustas Friedrichas von Kotzebue,

19 *Leipziger Literatur-Zeitung*, 1820, Nr. 251, p. 2001–2005.

20 Samuelis Bogumilas Lindė (Samuel Bogumił Linde, 1771–1847), Abiejų Tautų Respublikos leksikografas, vertėjas, mokslo akademijų ir draugijų, veikusių Berlyne, Karaliaučiuje, Vilniuje, Varšuvoje ir kt., narys. Lindė yra spėjamas Donelaičio kūrinio recenzentas. Varšuvos mokslo bičiulių draugijai Rėza buvo atsiuntęs Donelaičio *Metų* egzempliorių (žr. *Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, t. 12, 1820, p. 143–144), o 1819 m. balandžio 5 d. Lindė draugijos posėdyje skaitė apie kūrinių pranešimą, kurį vėliau publikavo draugijos leidinyje (žr. S. B. „Linde Zdanie sprawy O dwóch dzielac Rhesy z Królewca, uczynione Towarzystwa Królewsko-Warszawskiemu Przyjaciół Nauk“, in: *Roczniki...*, t. 13, 1820, p. 120–131). Lietuviškų tekstų recenzentų anuomet nebuvo daug, ir jie imdavosi recenzuoti ne vieną leidinį. Panašiai ir Grimmas parašė recenziją ir Donelaičio *Metams*, ir lietuvių *Dainoms*. Taigi galimas šios recenzijos autorius yra Lindė.

vokiečių rašytojas, istorikas ir politikos veikėjas. Nuo 1786 m. jis įvairiais laikotarpiais leido net septynis periodinius leidinius, skirtus politikai, literatūrai, menui, laisvalaikiui. Kotzebue kurį laiką gyveno Karaliaučiuje, buvo išrinktas Prūsijos karališkosios mokslų akademijos nariu, tyrė Karaliaučiaus archyvus ir rašė keturių tomų Prūsijos senovės istorijos veikalą. Jo leistame literatūriniame savaitraštyje *Literarisches Wochenblatt* buvo išspausdinta anoniminė recenzija Donelaičio kūriniiu²¹, parašyta, galimai, paties Kotzebue. Po tragiškos Kotzebue mirties 1820 m. savaitraštyje perėmė Friedrichas Arnoldas Brockhausas (1772–1823), žinomas kaip vienos solidžiausių pasaulio enciklopedijų *Conversations-Lexikon*, vėliau vadintos tiesiog Brockhauso enciklopedija, leidėjas, ir pavadino ją *Blätter für literarische Unterhaltung*. Šiame keturių lapų dviejų skilčių dienraštyje buvo spausdinamos recenzijos, biografijos, straipsniai apie literatūrą, dailę ir teatrą, ištraukos iš užsienio žurnaluose skelbiamų straipsnių. Po tėvo mirties jo darbą tęsė sūnūs Heinrichas ir Friedrichas Brockhausai. Leidykla veikia iki šiol.

Recenzentas pasirašė pseudonimu: 20. Asmuo nenustatytas. Tai trumpiausia recenzija *Dainų* rinkiniui. Autorius lietuvių dainas taip pat vertino pasauliniame kontekste, lygino jas su serbų, vengrų, naujųjų graikų dainomis, škotų baladėmis. Jis pateikė plačią ištrauką iš Rėzos „Tyrinėjimo“ apie lietuvių liaudies dainų specifiką, pabrėžė lietuvių dainų poetiškumą ir emocionalumą, paprastumą, aptarė eilėdarą, bet schemas iliustravo ne vokiškoms, kaip kiti recenzantai, o lietuviškomis citatomis, taigi galbūt šiek tiek mokėjo lietuvių kalbą. Recenzentas atkreipė dėmesį į lietuvių dainų universalumą: sukurtos vienai situacijai, jos tinka dainuoti ir kitomis progomis, bet pastebėjo, kad jose stinga religinių ir patriotinių motyvų. Recenzijos autorius neromantizavo nei krašto, nei tautos, tačiau padarė svarbią išvadą: *Stebėtina, kad šias dainas sukūrusi dvasiškai neišstobulinta tauta, gyvenanti Nemuno pakrantėse, kur tokia nepoetiška gamta, trumpai tariant, š i t o j e žemėje ir po š i t a saule, turi tiek daug poetinės vaizduotės, tiek nuoširdumo, tiek įvairių ritmų ir melodijų, tokio graudaus liūdesio, ir apskritai, tiek muzikalumo*. Recenzentas žavėjosi lietuvių mitologinėmis dainomis ir raudomis. Porą tokių tekstų iš vokiškosios dalies (*Našlaitėlio rauda* ir *Saulė*) jis pridėjo recenzijos pabaigoje. Abi dainos užrašytos Piktupėnuose prie Tilžės.

Dar viena recenzija išspausdinta Lvove, lenkų mokslo, istorijos ir literatūros žurnale *Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego Imenia Ossolińskich*, II, zes. I, 1829, p. 51–67.

Žurnalas ėjo kas pusmetį 1828–1842 m., jį leido Josefas Schneideris (Sznajder), 1808 m. nupirkęs spaustuvę iš ankstesnio savininko Gustavo Vilhelmo Wichmano. Jis leido ir kitus teatrui, literatūrai, politikai skirtus periodinius leidinius, tarp

21 *Literarisches Wochenblatt*, 1818, Nr. 50, p. 397.

jų 1811–1815 m. populiarių laikraštį *Gazeta Lwowska*. Šioje leidykloje išleista Siarčinskio istorinių ir filologinių veikalų.

Recenzentas Pranciškus Siarčinskis (Franciszek Siarczyński), lenkų katalikų dvasininkas, istorikas, geografas, rašytojas ir publicistas, Varšuvos kolegijos profesorius, išgarsėjo trijų tomų pasaulio šalių ir tautų gamtos, istorijos ir politikos veikalu *Geografia, czyli opisanie naturalnego, historycznego i politycznego krajów i narodów*. Jis buvo Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys, bendradarbiavo lenkų patriotiniame laikraštyje *Gazeta Wolna Warszawska*, Lvovo laikraštyje *Gazeta Lwowska*. Jis svečiuodavosi karaliaus Stanislavo Augusto Poniatovskio rūmuose, o pargabenus iš Vienos Osolinskių (Ossoliński) knygų rinkinį, 1827–1829 m. buvo Osolinskių nacionalinės bibliotekos Lvove direktoriumi.

Lietuvių kalbos Siarčinskis nemokėjo, o lietuviškų dainų apžvalgą rašė turėdamas tik vertimo vertimą. 1827 m. Rėzos rinkinį į čekų kalbą išvertė Ladislavas Čelakovskis (Ladislav Čelakovský)²². Siarčinskis spėjo, kad dainos verstos iš vokiečių kalbos, tačiau Čelakovskis galėjo išversti ir iš lietuviško originalo, jis buvo žinomas čekų filologas ir mokėjo lietuvių kalbą. Vėliau iš čekiško rinkinio dalį tekstų į lenkų kalbą išvertė Krokuvos mokslų draugijos narys, lenkų kultūros mecenatas Adomas Rosciševskis (Adam Rościszewski). Kaip tik tas dainas ir analizavo lenkų recenzentas. Su lietuvių liaudies dainomis Siarčinskis jau buvo susipažinęs iš Ksavero Bogušo traktato apie lietuvių kalbą, išspausdinto Varšuvoje 1808 m., prie kurio buvo keletas lietuviškų dainų lenkiški vertimai, tarp jų – ypač populiari daina *Anksti rytą rytužį*. Ją išvertė lenkų poetas, literatūros kritikas, Varšuvos universiteto profesorius, Varšuvos mokslo bičiulių draugijos sekretorius Liudvikas Osolinskis (Ludwik Ossoliński).

Siarčinskis savo mintis netikėtai pradeda nuo priekaišto lenkam: kodėl lenkas pirmiau ne sava, bet užsienio kalba sužino apie dainas arčiausiai jo tėvynės gyvenančios tautos, kadaise paklusiosios tiems patiems įstatymams ir bendrai valdžiai? Skirtingai nuo vokiečių recenzentų, Siarčinskis skaitytojams pirmiausia pristatė patį lietuvių dainų parengėją Rėzą – Karaliaučiaus akademijos filosofijos bei teologijos dėstytoją, Lietuvių kalbos seminaro vadovą ir jo nuopelnus lietuviškajai raštijai: veikalus, parašytus rengiant lietuvišką Bibliją, Donelaičio kūrinių. Siarčinskis neanalizavo dainų, kaip kiti recenzentai, ir neaptarė Rėzos „Tyrinėjimo“, nes jo vertimo ir neturėjo. Jis citavo Abiejų Tautų Respublikos istorikų ir filologų (L. Rogalskio, S. B. Lindės, K. Bogušo), rusų mokslininko Piotro Keppeno mintis apie lietuvių tautos kilmę, kalbos sandarą ir rėmėsi jų pareikštais lietuvių dainų vertinimais, o pats atkreipė dėmesį į lietuvių dainų gaudumą ir monotonią: *Mūsų kaimiečiai labai panėši į lietovius tuo, kad dažniausiai apdainuoja liūdnius jokykus,*

²² *Litevské národní písně, z původního jazyka dle sebrání L. J. Rhesy přeložené a vydané od Fr. Lad. Čelakovského, W Praze: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host, Pospjssila, 1827.*

skundžiasi bei sielvartauja, visos jų dainos niūniuojamos arba vienu ir tuo pačiu, arba nedaug tekintančiu tonu.

Recenzijos gale pridėtas pluoštelis lietuvių dainų lenkų kalba. Tai karo, mitologinės ir mįslių dainos.

APIBENDRINIMAS

Rėzos parengtas pirmasis Prūsijos lietuvių dainynas sukėlė didžiulį Europos mokslo bendruomenių susidomėjimą. Tai patvirtina net devynios šiuo metu žinomos recenzijos. Vos pasirodžiusi knyga buvo anonsuojama Karaliaučiuje, Veimare ir Štutgarte, o recenzijų geografija dar platesnė, be minėtų miestų, – Berlynas, Viena, Leipcigas, Lvovas, Getingenas. Recenzijos išspausdintos prestižiniuose tarptautiniuose meno žurnaluose, kurių tematika buvo universali: publikuojami straipsniai apie muziką, literatūrą, architektūrą, aukštąją Europos sostinių madą, techniką ir politiką, aukštuomenės gyvenimą. Tuos žurnalus rengė dailininkai, kompozitoriai, teisininkai, teatralai, meno akademijų profesoriai. Leipcigo recenzija išspausdinta garsėjančioje pasaulyje Brockhauso leidykloje. Štutgarto žurnalą *Ueber Kunst und Alterthum* leido J. W. von Goethe, į jį daugiausia ir rašė pats, žurnale bendradarbiavo F. Schilleris, W. von Humboldtas. Šiame leidinyje 1827 m. išspausdinta Goethe's recenzija lietuvių dainų rinkiniui. Garsaus vokiečių filologo J. Grimmo recenzija išspausdinta Getingeno karališkosios mokslo draugijos kuruojamame periodiniame leidinyje *Göttingische gelehrte Anzeigen*. Šiuo metu tai seniausias Vokietijoje einantis mokslo laikraštis.

Recenzijose dainos apibūdinamos remiantis Rėzos „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimu“, pabrėžiamas jų poetiškumas, muzikalumas, dorovingumas, atkreipiamas dėmesys į deminutyvų gausą ir rimo nebuvimą. Recenzantai išmanė Prūsijos lietuvių ir Didžiosios Lietuvos istoriją ir domėjosi lietuviškomis knygomis, Pil. Ruigio ir L. Rėzos filologiniais darbais. Labiausiai jie vertino seniausias mitologines dainas ir raudas, lygino lietuvių dainas Europos tautų dainų kontekste, o dainų tematiką ir melodiką siejo su lietuvių tautos istorija, tačiau pastebėjo, kad stinga herojinių ir epinių dainų, prilygstančių skandinavų ir germanų epams. Sunku paaiškinti, kodėl recenzijų autoriai neatkreipė dėmesio į rinkinio gale pridėtas septynių lietuvių dainų melodijas, jos probėgomis paminėtos tik Vienos recenzijoje. Vertindami Rėzos atliktą darbą recenzantai turėjo pastabų dėl vertimo į vokiečių kalbą, taip pat dėl tekstų atrankos ir grupavimo. Jie gausiai citavo labiausiai patikusias rinkinio dainas iš Rėzos vokiškų vertimų, todėl skaitydama recenzijas visuomenė galėjo susipažinti ir su pačiu objektu – rinktinėmis lietuvių dainomis.

Ne visi recenzijų autoriai pasirašė, tai buvo įprasta XIX amžiuje. Nepasirašė ir Goethe, jo autorystė neabejotinai nustatyta iš kitų šaltinių. Grimmas pasirašė

J. Gm., *Siarčinskis – Fr. S.*, kai kurie autoriai pasirašė raidėmis (*Bg*) ar skaičiais (20.), vienas iš anoniminių autorių galėtų būti S. B. Lindė.

Prūsijoje, Vokietijoje ir Lenkijoje pasirodžiusios pirmojo lietuvių dainyno recenzijos atskleidė šios mažai žinomos Prūsijos karalystėje gyvenusios tautos pasaulėjautos savitumą, atkreipė Europos intelektualų dėmesį ne tik į lietuvių dainas, bet ir į kalbą, tautos istoriją, o šiandien prasmingai papildo Rėzos lietuvių dainų publikavimo istoriją.

German and Polish Reviews of the Collection of Lithuanian Folksongs *Dainos* (1825) Edited by Rėza

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

S u m m a r y

The first collection of Lithuanian folksongs *Dainos, oder litthauische Volkslieder* with translation into German, an introductory article and commentaries was edited and published in 1825 by the professor of Königsberg University Martynas Liudvikas Rėza (*Martin Ludwig Rhesa*, 1776–1840). In 1825–1827, this songbook received several reviews in German and Polish press. Among nine currently available reviews, only three – by Jakob Grimm, Johann Wolfgang von Goethe and an anonymous author – have seen publication in Lithuania (by Albinas Jovaišas in 1969 and Domas Kaunas in 1993). The author of this article has discovered in the German libraries as many as five reviews hitherto unknown in Lithuania, printed in prestigious journals of science and art, and three announcements, out of which one was here published by Goethe. These sources have been translated into Lithuanian and are published here for the first time. The author of the article focuses on the insights by the reviewers, describes publications in which these reviews were included, and identifies the anonymous authors.

Gauta 2017-03-31